

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРАХУНКУ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В. П. Мартинюк

Останнім часом дедалі більшої популярності набувають підходи, коли про стан економіки окремої держави, зміни, які там відбуваються, роблять висновки на основі різноманітних міжнародних рейтингів та індексів. Міжнародні інституції сьогодні розраховують близько тридцяти узагальнюючих показників, які уряди держав і лідери бізнесу використовують для формування досконалішої економічної політики та інституційних реформ. Найпопулярнішими серед них є Рейтинг конкурентоспроможності (Міжнародний інститут розвитку управління), Індекс економічної свободи (The Heritage Foundation & The Wall Street Journal), Проект Doing Business (група Світового банку), Індекс глобалізації (A. T. Kearney & Foreign Policy), Індекс глобалізації — КОФ (Швейцарський інститут дослідження бізнес-циклів), Індекс залучення прямих іноземних інвестицій та індекс потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій (Конференція ООН з торгівлі та розвитку — UNCTAD) та інші.

Такі тенденції містять певні недоліки, оскільки ставлення до держави з боку світової спільноти, іноземних інвесторів та окремих громадян залежить від об'єктивності та достовірності проведених розрахунків, що може надати такому процесу суб'єктивізму. Тому науковий пошук повинен бути спрямований на обґрунтування інтегрального, макроеко-

номічного показника, який би комплексно відображав сучасний стан вітчизняної економіки і давав би змогу оперативного відстежувати тенденції її зміни і загалом, і за окремими складовими. Використання системи національних рахунків не забезпечує бажаного результату, оскільки основна мета їх запровадження в 1952 році ООН — упорядкування макроекономічної інформації, що передбачає розрахунок надто узагальнених показників.

Вирішенню такого завдання може слугувати побудова і розрахунок інтегрального показника економічної безпеки держави, який дозволить оперативного робити висновки про стан національної економіки та розробляти заходи з її покращення. У разі зниження міжнародного індексу керівництво держави зможе аргументовано відстоювати реальні тенденції розвитку економіки та оцінювати чинники, які цьому сприяли. Крім того, відсутність інтегрального показника економічної безпеки сприяє появі в засобах масової інформації, у поглядах аналітиків та експертів, політичних сил різнопланової інфор-

Мартинюк Володимир Петрович — кандидат економічних наук, доцент, докторант Тернопільського національного економічного університету

мації про тенденції розвитку економіки держави, темпи економічного зростання та соціальний захист населення. При цьому інколи така інформація суперечить одна одній.

Вивченню теоретичних, методологічних та практичних аспектів економічної безпеки держави (ЕКБ) присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців: Воропая Н. І., Власюка О. С., Гейця В. М., Жаліла Я. А., Мунтіяна В. І., Пирожкова С. І., Сухорукова А. І., Недіна І. В., Татаркіна А. І. Обґрунтуванню інтегрального показника економічної безпеки присвячено праці: на макрорівні — науковців з Інституту економіки промисловості НАН України [2]; на мезорівні — дослідників Степаненко А. В., Герасимова М. І. [3]. Однак у проведених дослідженнях часто використовуються експертні оцінки та громіздкий математичний апарат, що створює складнощі при їх практичному використанні.

Метою цієї публікації є обґрунтування теоретичних та методичних підходів до побудови та розрахунку інтегрального показника економічної безпеки держави, що дозволить робити висновки про стан та оперативно відстежувати тенденції розвитку економіки України.

Насамперед слід зазначити, що науковий пошук своєрідного барометра економічного стану країни ведеться давно. Зокрема, в 1937 році міністр фінансів США Генрі Моргентау звернувся в Національне бюро економічних досліджень (National Bureau of Economic Research) — приватну незалежну компанію, з проханням скласти список показників, які сигналізували б про зміну тенденцій розвитку економіки. Наукові дослідження було виконано Уесли Мітчелом, спеціалістом з вивчення еко-

номічних циклів і Артуром Бернсом, майбутнім керівником Федеральної резервної системи США. В результаті проведеної роботи було запропоновано 21 показник (із сімдесяти, що мають циклічну чутливість), які влітку 1938 року перші показали вихід економіки США із кризи.

В Росії подібні дослідження вів у 20-му році ХХ століття Кон'юнктурний інститут Наркомфіну, який тоді очолював М. Кондратьєв. В бюлетені цього інституту постійно публікувалися кольорові графіки, що характеризували динаміку «єдиного економічного показника». Цей індекс розраховувався на основі опрацювання спочатку 36, а до кінця 20-х років — близько 200 показників. Однак такий інтегрований показник був недосконалим, оскільки не зафіксував кризи збуту, що розпочалася восени 1923 року і тривала цілий рік [1].

Під інтегральним показником економічної безпеки держави (від лат. *integer* — цілий) слід розглядати узагальнюючий макроекономічний показник, що комплексно характеризує сучасний стан економіки держави. Сама ЕКБ держави, як і національна безпека, має власну структуру, її зображено на рис. 1.

З рис. 1 видно, що значення інтегрального показника ЕКБ залежатиме від ряду вхідних параметрів (фактичного рівня індикаторів по окремих складових ЕКБ), які задаються змінними $p_1, p_2, \dots, p_n$.

Для розрахунку інтегрального показника ЕКБ держави використаємо метод вагових коефіцієнтів. Цей метод використовують російські науковці для оцінки впливу окремих чинників, зокрема енергетичного, на стан ЕКБ [4].

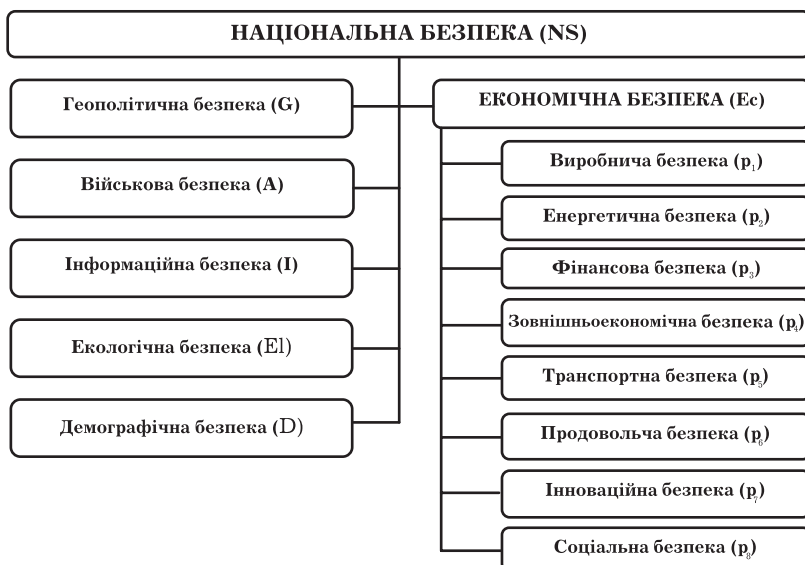

Рис. 1 Структура національної безпеки держави

Відповідно до методу вагових коефіцієнтів, загальна оцінка стану національної безпеки держави може здійснюватися на основі такого алгоритму:

$$NS = a_1G + a_2A + a_3I + a_4El + a_5D + a_6Ec;$$
$$\sum_{i=1}^6 a_i = 1.$$

А інтегральний показник ЕКБ необхідно розрахувати за допомогою формули:

$$Ec = k_1p_1 + k_2p_2 + k_3p_3 + k_4p_4 + k_5p_5 + k_6p_6 + k_7p_7 + k_8p_8$$
$$\sum_{i=1}^8 k_i p_i = 1;$$
$$\sum_{i=1}^8 k_i = 1,$$

де a_i та k_i — вагові коефіцієнти, що визначають значущість та роль i -тої складової в складі відповідно національної та економічної безпеки держави.

Формуючи статистичну базу для проведення комплексної оцінки стану ЕКБ держави, в сукупності показників, необхідних для цього, слід виділяти три їх типи:

1. Індикативні показники (індикатори) — їх значення допомагають робити висновки про рівень безпеки країни. Ці показники відіграють роль індикаторів загроз ЕКБ і, в переважній більшості, є відносними величинами, які розраховуються для кожної складової ЕКБ.

2. Показники, які безпосередньо формують індикативні, тобто на основі яких розраховуються індикативні показники і, відповідно, зміна яких безпосередньо впливає на індикатори ЕКБ. Цю групу показників можна назвати індикаторами I рівня.

3. Показники II рівня — додаткові показники моніторингу ЕКБ, що опосередковано впливають на стан економіки держави.

Зі всієї сукупності статистичних показників ми вибрали по два — чотири індикатори для кожної складової ЕКБ, віддаючи перевагу відносним і досить динамічним показникам, які мають циклічну чутливість (табл. 1).

Урахування індикативних показників та індикаторів I рівня в розрахунку інтегрального показника ЕКБ держави будуються на такому припущенні: збільшення значення індикатора приводить до підвищення рівня ЕКБ держави, і навпаки, зменшення значення індикатора

сприяє зниженню рівня ЕКБ. Алгоритм розрахунку сумарних показників по окремих складових ЕКБ наведено в табл. 2.

Якщо з формуванням фактичних значень індикаторів ЕКБ особливих труднощів не виникає, єдине, що необхідно вдосконалювати — статистичну вибірку індикаторів та якість статистичної інформації, то для обґрунтування вагових коефіцієнтів для окремих складових ЕКБ можна запропонувати кілька методів:

1. Метод сумування.
2. Метод аналізу структури видаткової частини бюджету держави.
3. Використання міжнародних еталонів або значень, прийнятих в інших державах.
4. Метод аналізу структури валової доданої вартості.
5. Комбінований метод.
6. Метод експертних оцінок.
7. Розрахунковий метод.

Використання першого методу передбачає просте сумування всіх значень індикаторів без урахування вагових коефіцієнтів, беручи до уваги запропонований алгоритм розрахунку (див. табл. 2).

Використання методу, який передбачає аналіз видаткової частини бюджету держави, базується на припущенні, що той обсяг фінансових ресурсів, який держава спрямовує в окрему галузь, і відображає значення цієї сфери для країни на цьому етапі розвитку. Як показує табл. 3, в нашій державі бюджетний процес вимагає ще значного вдосконалення, оскільки спостерігаються значні перекоси у розподілі державних фінансових ресурсів.

Провівши аналіз видаткової частини Державного бюджету України в 2007 році, видно, що видатки на міністерства, діяльність яких формує ЕКБ держави, становить 41,7%. Цей показник можна вважати цілком прийнятним, оскільки діяльність інших міністерств, таких як Міністерство оборони, Міністерство охорони здоров'я та інші, теж вимагають відповідного фінансування і роблять свій внесок у забезпечення національної безпеки держави. Однак, поглянувши на такі цифри дещо прискіпливіше, насторожує той факт, що в країні, яка намагається забезпечити

Індекси основних індикаторів економічної безпеки держави

Таблиця 1

№	Складові ЕКБ	Назва індикатора	Роки							
			1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1	Виробнича безпека	ВВП у порівняльних цінах	87,8	105,9	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,1
		ВВП у розрахунку на одну особу	88,5	106,7	111,1	106,3	110,5	113,0	103,5	107,8
		Продукція промисловості	88,0	113,2	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2
		Інвестиції в основний капітал	71,5	114,4	120,8	108,9	131,3	128,0	101,9	119,0
Разом по виробничій безпеці			335,8	440,2	455,3	427,4	467,2	465,6	411,2	440,1
2	Соціальна безпека	Кількість зайнятих	87,8	101,1	99,0	100,6	100,4	100,7	101,9	100,2
		Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року)	154,3	98,4	87,3	102,6	95,6	99,3	89,8	86,2
		Реальна середньомісячна заробітна плата	110,6	99,1	119,3	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3
Разом по соціальній безпеці			44,1	101,8	131,0	116,2	120,0	125,2	132,4	132,3
3	Фінансова безпека	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування по всіх видах, окрім бюджетних установ	30,1	34,5	-21,9	34,2	126,9	44,4	18,5	19,6
		Рентабельність операційної діяльності (всього за видами економіки, окрім банків і бюджетних установ)	1,4	2,7	4,5	4,2	4,3	6,4	7,0	6,6
		Вимоги банків за наданими кредитами	39	162	145	148	161	131	162	171
		Індекс споживчих цін	281,7	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6
		Валовий зовнішній борг, % до ВВП	48,6	54,2	53,6	51,1	47,5	47,2	45,8	51,2
Разом по фінансовій безпеці			-211,2	73,4	21,5	87,0	184,0	69,5	77,2	85,6
4	Продовольча безпека	Продукція сільського господарства	-35,0	-17,8	10,2	1,2	-10,9	19,7	0,1	2,5
		Виробництво продукції с/г на одну особу	-34,5	-13,9	11,3	2,1	-10,2	20,7	0,8	3,2
		Валовий збір зернових культур	-33,5	-27,9	62,3	-2,3	-47,8	106,6	-9,1	-9,9
		Виробництво м'яса всіх видів	-47,4	-27,5	-8,8	8,6	4,7	-7,2	-0,2	7,9
Разом по продовольчій безпеці			-150,4	-87,1	75	9,6	-64,2	139,8	-8,4	3,7
5	Транспортна безпека	Перевезення вантажів усіма видами транспорту	95,7	99,5	103,3	98,6	106,2	104,7	104,3	104,0
		Відправлення пасажирів транспортом загального користування	77,0	98,3	98,4	100,7	100,0	103,7	102,5	100,5
Разом по транспортній безпеці			172,7	197,8	201,7	199,3	206,2	208,4	206,8	204,5
6	Енергетична безпека	Питома вага імпорту в обсягах споживання природного газу	83,8	93,7	75	92,5	92,0	77,7	83,2	85,4
		Втрати електроенергії в мережі загального користування по відношенню до обсягів виробництва, %	23,7	21,4	19,7	19,3	17,7	14,9	13,3	12,4
Разом по енергетичній безпеці			-107,5	-115,1	-94,7	-111,8	-109,7	-92,6	-96,5	-97,8
7	Зовнішньоекономічна безпека	Відкритість економіки (відношення зовнішньоекономічного обороту до ВВП)	-3,9	7,8	9,1	5,8	12,9	19,6	1,9	-2,4
		Експорт товарів і послуг у % до ВВП	48,3	54,9	55,4	55,1	57,8	63,6	51,3	47,3
		Темп зростання експорту товарів	3,6	8,2	9,5	10,7	24,0	42,6	7,5	13,2
		Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом	-5,6	1,1	1,2	4,0	2,2	12,6	-3,1	-11,8
Разом по зовнішньоекономічній безпеці			42,4	72	75,2	75,6	96,9	138,4	57,6	46,3
8	Інноваційна безпека	Відсоток працівників з науковим ступенем, які виконують наукові роботи	9,2	11,7	11,8	11,9	11,9	12,1	12,4	13,2
		Відсоток інноваційно активних підприємств	9,6	15,2	15,9	15,3	15,1	13,7	11,9	11,2
Разом по інноваційній безпеці			18,8	26,9	27,7	27,2	27	25,8	24,3	24,4

Примітка. Складено автором на основі [5 – 7].

№ п\п	Складова ЕКБ	Індикатор ЕКБ	Алгоритм розрахунку
1	Виробнича безпека	ВВП на одну особу, обсяги промислової продукції, інвестиції в основний капітал	Виробнича безпека = Σ всіх індикаторів
2	Соціальна безпека	Реальна середньомісячна заробітна плата (ЗП), кількість зайнятих (КЗ), кількість зареєстрованих безробітних (КБ)	Соціальна безпека = $ZP + KZ - KB$
3	Фінансова безпека	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (ФР), рентабельність операційної діяльності (Р), вимоги банків за кредитами, наданими в економіку (ВБ), індекс споживчих цін (ІСЦ), валовий зовнішній борг (ВЗБ)	Фінансова безпека = $FR + P + VB - ISC - VZB$
4	Продовольча безпека	Продукція сільського господарства, виробництво с/г продукції на одну особу, валовий збір зернових культур, виробництво м'яса всіх видів	Продовольча безпека = Σ всіх індикаторів
5	Транспортна безпека	Перевезення вантажів усіма видами транспорту, відправлення пасажирів транспортом загального користування	Транспортна безпека = Σ всіх індикаторів
6	Енергетична безпека	Питома вага імпорту в обсягах споживання природного газу, втрати електроенергії в мережі загального користування по відношенню до обсягів виробництва	Енергетична безпека = Σ всіх індикаторів (вибрані в цьому випадку індикатори енергетичної безпеки враховуватимуть у розрахунку інтегрального показника ЕКБ зі знаком "мінус").
7	Зовнішньоекономічна безпека	Відкритість економіки, експорт товарів і послуг у % до ВВП, темп зростання експорту товарів, коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом	Зовнішньоекономічна безпека = Σ всіх індикаторів
8	Інноваційна безпека	Відсоток працівників з науковим ступенем, які виконують наукові роботи, відсоток інноваційно активних підприємств	Інноваційна безпека = Σ всіх індикаторів

Таблиця 3

Розподіл видатків бюджетів України та Російської Федерації

Складові економічної безпеки	Україна, 2007 рік [8]			Російська Федерація, 2005 рік [9]		
	Структура			Структура		
	тис. грн.	% до видатків, усього	% до разом на складові ЕКБ	тис. руб.	% до видатків, усього	% до разом на складові ЕКБ
Усього видатків	161819000,8	100	100	2675180471,5	100	100
Разом на складові ЕКБ	67464946,3	41,7	—	1480760846,9	55,4	—
Виробнича безпека	539409,2	0,33	1,1	22089332,8	0,82	1,49
Енергетична безпека	8733414,7	5,4	12,9	24281310,3	0,9	1,64
Фінансова безпека	33570723,4	20,7	49,8	1123078813,8	41,9	75,8
Продовольча безпека	8030285,5	4,96	11,9	44471179,6	1,66	3,0
Соціальна безпека	3695687,9	2,28	5,5	29921156,4	1,11	2,02
Зовнішньоекономічна безпека	877879,1	0,54	1,3	8255570,8	0,31	0,56
Інноваційна безпека	10615674,1	6,57	15,7	110578077	4,13	7,5
Транспортна безпека	1401872,4	0,87	2,1	118085406,2	4,14	7,9

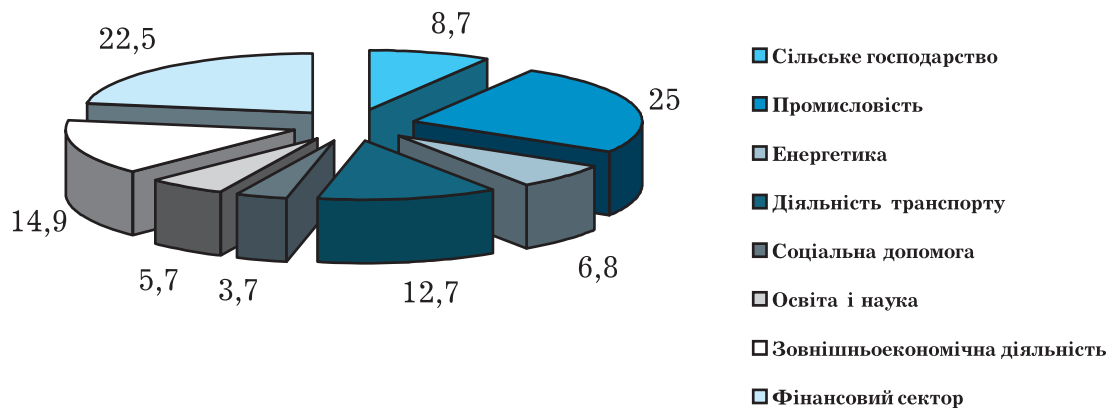

Рис.2 Вітчизняна структура валової доданої вартості в 2006 році [5]

конкурентоспроможність власних товарів на світових ринках та подальше економічне зростання, видатки на Міністерство економіки та програми, які там реалізуються, і на Міністерство промислової політики у 8 разів менші, ніж видатки на Міністерство внутрішніх справ. У 2007 році видатки на утримання Державної податкової служби України і Державної митної служби України в сумі становили 3%. При цьому видатки на оплату праці працівників цих відомств складають лише 1/3 цієї суми, що грубо суперечить теорії А. Ліндаля і зводить нанівець всі намагання побудувати ефективну фіскальну політику.

Для порівняння, в Російській Федерації на міністерства та відомства, що забезпечують ЕКБ держави, в 2005 році було витрачено 55,4% від загальної суми видатків федерального бюджету, а федеральна податкова та митні служби в сумі отримують не більше 2,2% від загальної суми видатків (див. табл. 3). Тому для розрахунку інтегрального показника ЕКБ візьмемо структуру бюджетних видатків у Російській Федерації, застосувавши, таким чином, третій метод визначення вагових коефіцієнтів для окремих складових ЕКБ.

Метод аналізу структури валової доданої вартості передбачає використання як вагових коефіцієнтів для окремих складових економічної безпеки річну структуру валової до-

даної вартості (рис. 2). Оскільки валова додана вартість — це різниця між випущеною продукцією кожною галуззю та проміжним споживанням, то цей показник і відображає узагальнено результати функціонування кожної сфери життєдіяльності та її внесок у виробництво валового внутрішнього продукту. Тому використання структури валової доданої вартості як вагових коефіцієнтів для окремих складових економічної безпеки можна вважати цілком виправданим.

Комбінований метод передбачає при встановленні вагових коефіцієнтів для окремих складових ЕКБ поєднання кількох методів. А використання методу експертних оцінок передбачає залучення до обґрунтування вагових коефіцієнтів провідних науковців, практиків, експертів з проблем національної безпеки.

Якщо всі попередні методи не дають бажаного результату, то для вирішення цього наукового завдання можна залучити складний математичний апарат. Зокрема, при розрахунку вагових коефіцієнтів доцільно використати теорію нечітких множин, лінгвістичну змінну, метод січних площин, метод дискримінативного аналізу, теорію непарних множин. Недоліком використання розрахункового методу є складний математичний апарат і громіздкі розрахунки, що ускладнює його використання на практиці.

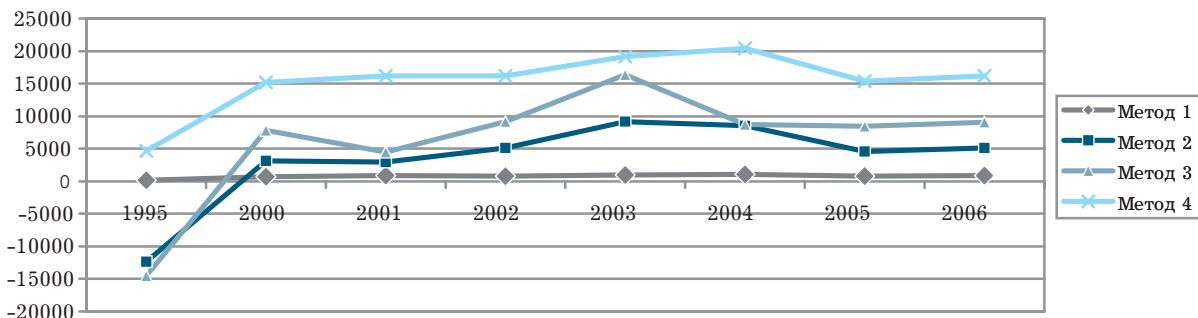

Рис. 3 Динаміка інтегрального показника ЕКБ, розрахованого різними методами

Узагальнюючи результати дослідження, для розрахунку інтегрального показника ЕКБ ми застосували 1 — 4 методи встановлення вагових коефіцієнтів для складових ЕКБ. Отримані результати відображено на рис. 3.

Як бачимо з рис. 3, всі чотири підходи до встановлення вагових коефіцієнтів для розрахунку інтегрального показника ЕКБ показали різну тенденцію розвитку національної економіки. Зокрема, перший і четвертий методи занадто згладжують фази економічного піднесення та спаду. Другий і третій методи показали схожу тенденцію, однак, як видно з рисунку, в 2005 році метод № 3 показав відносну стабільність розвитку національної економіки, а метод № 2 — значний спад. Якщо пригадати 2005 рік — рік після виборів Президента України, то саме в ньому спостерігалось сповільнення темпів економічного зростання та кризові явища в національній економіці. Тому можна зробити висновок, що саме другий метод розрахунку інтегрального показника ЕКБ найбільш точно характеризує тенденції розвитку економіки України. Однак не слід повністю відкидати попередні методи, оскільки у зв'язку з обмеженістю статистичної інформації в нашому дослідженні для розрахунку ми брали структуру валової доданої вартості за 2006 рік і використовували до всіх років. Можливо, застосувавши структуру валової доданої вартості за відповідні роки, можна отримати набагато чіткіші результати.

Окрім того, запропонований нами підхід дає змогу проводити чіткий аналіз чинників (загроз),

що сприяли зміні інтегрального показника ЕКБ, а також ефективно відстежувати зміни і робити об'єктивні висновки про стан окремих складових ЕКБ (табл. 4).

Як бачимо з табл. 4, основними чинниками, що спричинили уповільнення темпів економічного розвитку в економіці України, стали негативні процеси у виробничій, продовольчій та зовнішньоекономічній складовій ЕКБ держави. У той самий час, економічне піднесення національної економіки в 2006 р. сприяло покращенню ситуацій у тих же виробничій та зовнішньоекономічній складових ЕКБ.

З проведеного нами дослідження можна зробити **висновок**, що використання інтегрального показника ЕКБ дасть змогу оперативно відстежувати зміни, які відбуваються в економіці України, виявляти чинники, що сприяють підвищенню рівня ЕКБ держави, а також виявляти негативні процеси та явища, що відбуваються в окремих складових ЕКБ, сповільнюють темпи економічного розвитку і можуть перетворитися на суттєві загрози ЕКБ України.

В перспективі подальших досліджень необхідно розширювати вибірку індикаторів ЕКБ та підвищувати якість статистичної інформації, що використовується для розрахунку інтегрального показника ЕКБ, а також шукати нові обґрунтування для вагових коефіцієнтів окремих складових ЕКБ.

Таблиця 4

Чинники економічно спаду 2005 року та подальшого економічного зростання 2006 року

№ з/п	Складові ЕКБ	Середнє значення	№ з/п	Складові ЕКБ	Середнє значення
1	Виробнича безпека	- 13,7	1	Виробнича безпека	7,3
2	Соціальна безпека	0,3	2	Соціальна безпека	0
3	Фінансова безпека	1,6	3	Фінансова безпека	1,5
4	Продовольча безпека	- 9,9	4	Продовольча безпека	- 0,5
5	Транспортна безпека	-0,2	5	Транспортна безпека	- 0,4
6	Енергетична безпека	0,4	6	Енергетична безпека	0,1
7	Зовнішньоекономічна безпека	-11,4	7	Зовнішньоекономічна безпека	1,6
8	Інноваційна безпека	0,09	8	Інноваційна безпека	0,04

Джерела

1. Давыдов А. Ю. Факторы роста американской экономики // США—Канада: экономика, политика, культура. — 2006. — № 10(442). — С. 3—20.
2. Новікова О. Ф., Покотиленко Р.В. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізм забезпечення: Монографія // Інститут економіки промисловості НАН України. — Донецьк, 2006. — 408 с.
3. Степаненко А. В., Герасимов М. І. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів // Регіональна економіка. — 2002. — № 2. — С. 39 — 54.
4. Влияние энергетического фактора на экономическую безопасность регионов Российской Федерации // Под ред. Татаркина А. И. — Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1998. — 195 с. — Библиогр.: с. 83—88.
5. Статистичний щорічник України за 2006 рік // За ред. Осауленка О. Г. — К.: Консультант, 2007. — 551 с.
6. Платіжний баланс і зовнішній борг України в 2006 році // Національний банк України, 2007. — 88 с.
7. Подолець Р. З. Енергетичний баланс України: моделювання та прогнозування. — К.: Інститут економіки та прогнозування, 2007. — 147 с.
8. Додаток № 3 до Закону України “Про Державний бюджет України на 2007 рік, № 489-V від 19.12.2006 р. — <http://www.rada.gov.ua>
9. Додаток № 9 до Федерального Закону «О Федеральном бюджете на 2005 год № 173-ФЗ от 23.12.2004. — http://www.budgetrf.ru/Publications/2005/Adoption/Federal/Npd/Budgetlaws/173fz231204/173fz231204_short.htm